The Journal of Academic Social Science Studies
Number: 76 , p. 405-418 , Autumn 2019

Tuhfetü'l-Mülûk ve's-Selâtin Adlı Eserde At Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Bitki Adları

Doç. Dr. Paki Küçüker
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7538-4200
Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Sakarya – TÜRKİYE

Amine Şirin Hasret
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4144-4401
Yüksek Lisans Öğrencisi / Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 18.04.2019
Kabul: 15.07.2019
On-line Yayın: 30.09.2019

Anahtar Kelimeler

Baytarlık
Atçılık
Baytarlıkta Bitki Kullanımı

Araştırma Makalesi

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29109

Öz

İnsanlar, tüm çağlarda hayatlarını sürdürebilmek için hayvanlardan yemek, taşıma, ulaşım, avcılık, korunma gibi pek çok alanda faydalanmışlardır. Bu sebeple hayvanların bakımı da bir ihtiyaç halini almış ve bu ihtiyaçtan da baytarlık ilmi doğmuştur. Bu alanda âlimler yetişmiş ve bu âlimler bilgilerini kalıcı hale getirip gelecek nesillere aktarmak adına eserler kaleme almışlardır. Türk kültüründe de baytarlık ve baytarnâmeler ilgi görmüş, Türk âlimlerinin çalışmaları yanında farklı dillerden dilimize tercümeler yapılarak da bu alanda gelişmeye önem verilmiştir. Özellikle at hastalıkları ve bu hastalıkların tedavileri, baytarlık çalışmalarında önemli yer tutmuştur. Hayvanların hastalıklarının tedavilerinde kullanılan ilaçlar ve bu ilaçların hazırlık aşamasında da bitkiler ön plana çıkmıştır. Çalışmış olduğumuz "Tuhfetü'l-mülûk ve's-selâtin" adlı eser de bir baytarnâmedir. Eser; Emir Hâcip Âşık Tîmur'un "'Umdetü'l-mülûk" adlı eserinin, Sultan I. Ahmet'in (1603-1617) emriyle Türkçeye çevrilmiş hâlidir. Eserin mütercimi bilinmemektedir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Tıp ve Baytarlık eserlerindeki (1772-H.415) bu eserin araştırmalara göre başka bir nüshası tespit edilememiştir. Eser muhteva bakımından "Baytarnâme", "Fürûsiyyet" ve "Avcılık" olmak üzere üç kısımda tertip edilmiştir. Bu kısımlar, çeşitli bâblar ile kendi içinde de sınıflandırılmış ve böylelikle ilgili başlıklar detaylandırılmıştır. Eseri diğer baytarnâmelerden farklı kılan yönü ise çeşitli minyatürlerle desteklenmiş olmasıdır. Çalıştığımız eserin içinde irili ufaklı 164 Osmanlı minyatürü ve müzehhep iki serlevha vardır. Eser bu bağlamda Osmanlı Dönemi'nde kullanılan minyatür sanatının ilmî eserlerdeki kullanımını örneklendirmekte ve ait olduğunu döneme ait minyatürlerin günümüze aktarılmasında önemli yer tutmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Küçüker, P. ve Hasret, A. Ş. (2019). Tuhfetü'l-Mülûk Ve's-Selâtin Adlı Eserde At Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Bitki Adları. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 76, Autumn, p. 405-418.

The Journal of Academic Social Science Studies
Number: 76 , p. 405-418 , Autumn 2019

The Names of the Plants Which Are Used For Treatments of Horse's Illnesses In The Book of Tuhfetü'l-Mülûk Ve's-Selâtin

Assoc. Dr. Paki Küçüker
Sakarya University, Faxculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Sakarya – TURKEY

Amine Şirin Hasret
Graduate Student / Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Sakarya – TURKEY

Artcile History

Submitted: 10.04.2019
Accepted: 15.07.2019
Published Online: 30.09.2019

Key Words

Veterinary
Horsing
Uses of the Plants Veterinary Science

Research Article

DOI:
http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.29109

Abstract

People have benefited in many areas such as food, transport, hunting, protection from animals to survive in all ages. Therefore, care of animals has become a science and thus, veterinary science has occured. Scientists trained in this branch ans these scientists have made their information permanent, they wrote Works to pass on to future generations. These studies have attiracted attention in Turkish culture, in addition to there studies translation from different language is given importance for development. Especially, the horses illnesses and treatments of illnesses are important on veterinary works. The medicine which is used the horses illnesses and theatmens of illnesses and the plants which are used for preporing the medicine are extrimely important. This work we worked (Tuhfetü'l Mülûk ve's-selâtin) is called "baytarnâme". This work is created by the translation of Emir Hâcip Âşık Tîmur's "Umdetü'l-mülûk" which is translated into Turkey Turkish by Sultan I. Ahmet's order. The translation of the work is unknown. No other pages could be indetified in the medical books in the Topkapı Palace library(1772-H.415). This book is organised in there sections: veterinary, horse riding and hunting. These parts are classified within themselves and the related titles are detailed. What makes the book different from other Works is that it is supported with various miniatures. There are 164 Ottoman miniatures in the book. For this reason the book examplities the use of miniature art in the Ottoman period, and it has an important place to transfer the miniatures of the period to our day.

Giriş

Tarih boyunca insanlığa hizmet eden varlıkların başında hayvanlar ve bitkiler gelir. İnsanlar yaşamlarının hemen her alanında hayvan ve bitkilerden yararlanmış, hayvan ve bitkilerin bakımı konusunda gelişmeye önem vermişlerdir.

İnsanın kendi türünden sonra en yakınında yer alan hayvanlar, kültürlerin oluşmasında ve şekillenmesinde önemli bir yer tutar. Başlangıçta yabani hayvanlardan korunmak için onlarla mücadele eden insan, sonraki dönemlerde hayvanlardan çeşitli bakımlardan yararlanma düşüncesi içerisinde olmuştur (Uçar, 2013: 1).

Türk kültürüne bakıldığında hayvanlar arasında atik ve hızlı oluşu sebebiyle atın öne çıktığı görülür. Savaş, avcılık, ulaşım gibi pek çok alanda kullanılan atlar Türk tarihi boyunca varlığını sürdürmüştür. Yazılı ürünlerimizde atın varlığı da bu hususu kanıtlar niteliktedir. Sözlü edebiyat geleneğinin en güzel örneklerinden olan destanlarımızda; yazılı edebiyatımızın ilk örneği olan Köktürk Yazıtları'nda; ilk Türkçe sözlük olarak kabul edilen, 11. yüzyılda Kaşgârlı Mahmut tarafından yazılan Dîvânü Lugati't-Türk'te; aynı yüzyılda Yusuf Has Hacip tarafından kaleme alınan Kutadgu Bilig'de; 15. yüzyılda yazıya geçirildiği düşünülen Dede Korkut Hikâyeleri'nde ve daha pek çok yazılı eserde atlardan bahsedilmiş ve atın Türkler için ne kadar mühim olduğu ortaya konmuştur. Verilen çoğu eserde, atın önemini belirten ayet ve hadislere de yer verilerek insanların atı kutsal bir varlık olarak görmeleri sağlanmıştır. Bu da, Türk kültüründe ata olan sevgi ve saygıyı artırmıştır.

Atların bakımı, hastalıkları, tedavileri ile ilgilenilmesiyle birlikte bu alanla ilgili olan "baytarlık" da önem kazanmaya başlamıştır. Tıbbın ana kollarından biri olan baytarlık; hayvanların, sağlıklarının korunması, hastalık ve sakatlıklarının tedavisi, üretim ve verimliliklerinin arttırılması gibi konuları inceleyen bir ilim dalı olarak tarif edilebilir (Uçar, 1992: 278-282).

Tuftetü'l-mülûk ve's-selâtin

"Tuhfetü'l-mülūk ve's-selātin"; Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Tıp ve Baytarlık bölümünde 1772-H.415 numarasıyla kayıtlı olan bir kitaptır. Eserin aslı, Emir Hâcip Âşık Tîmur'un telif ettiği "ʿUmdetü'l-mülûk"tur. Kitap, Sultan I. Ahmet'in emri ile Türkçeye çevrilmiştir. Eseri Türkçeye çeviren kişinin belli olmamasıyla beraber, eserin tespit edilebilen başka bir nüshası da bulunmamaktadır. Aharlı kâğıda yazılmış bu eser 253 yapraktan oluşmaktadır. 385 mm boyunda ve 250 mm eninde olan bu kitap güzel ve harekeli bir nesihle yazılmıştır. 160 mm uzunluğunda ve 17 satırdan oluşmaktadır. Kitabın başında ve sonunda bazı sayfaları eksiktir. İçinde irili ufaklı 164 Osmanlı minyatürü ve müzehhep iki serlevha vardır. Kitabın dışı şemse ve köşelikli vişneçürüğü renginde deri bir cilt ile kaplıdır.

Eser, önce at beslemenin ve at binmenin önemini belirten ayet, hadis ve kıssalarla başlamış; ardından bahsi geçen durumlar Arap şairlerinin şiirleri ile örneklendirilmiştir. Bu dinî ve edebî içerikle beraber kitabın üç ana bölümden oluştuğu, eserin mütercimi tarafından "Bu kitāb üc kitāb üzre tertīb olınub Tuḥfetü'l-mülūk ve's-selāṭīn ile tesmiye olundı. Kitāb-ı evvel bayṭaratı beyān ėder ve kitāb-ı s̱ānī fürūsiyyeti beyān ėder ve kitāb-ı s̱āliṣ ṣayd içün ḫurūcı beyān ėder."(3b/1) cümleleri ile belirtilmiştir.

Bu açıklama dikkate alındığında birinci bölümün baytarlık, ikinci bölümün fürusiyyet(binicilik), üçüncü bölümün avcılık üzerine hazırlandığı görülür.

Birinci bölümde ilk olarak atların, ata binmenin, savaşmanın ve avlanmanın dinimiz açısından öneminden bahsedilmiştir. Ayet ve hadislerle desteklenmiş olan bu kısımda peygamberlerin başlarından geçen olaylar da anlatılmıştır. Ayrıca bazı Arap şairlerin şiirlerine de yer verilerek zikredilen hususların edebiyatta da önem arz ettiği gösterilmiştir. Ardından "Atuŋ aʿlā yėri anuŋ başıdur."(24b/8) ifadesi ile başlayarak atların anatomisi hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Atın uzuvları tek tek sınıflandırılarak Arapça terimleri ile verilmiş ve tanımı yapılmıştır. Bu terimsel ifadelerle birlikte atın bakımından, iyi atlarda bulunması gereken niteliklerden, kötü atlarda bulunan özelliklerden, atların cinslerinden, renklerinden bahsedilmiş; yer yer minyatürlere yer verilerek görsel olarak da atlar tanıtılmış; at dışında beygir, gergedan

gibi hayvanların ve fârislerin de suretlerine yer verilmiştir. Ayrıca atların hastalık isimlerinden, hastalıkların belirtilerinden ve bu hastalıkların ilaçlarından bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ata binme ilimlerinden bahsedilmiştir. Fârislerin atlara nasıl davranması gerektiği ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

Üçüncü bölümde avlanmanın incelikleri anlatılmıştır. Avlarda kullanılan oklar, mızraklar, kılıçlar, yaylar hakkında da bilgi verilmiş; özel terimlerle hangi aletin ne için kullanıldığı açıklanmış ve av üzerine tavsiyeler verilmiştir. Ayrıca kitabın son bölümünde kuş türlerinden de bahsedilmiştir. Avlanmada kullanılan kuş türleri "avlayıcı kuşlar" ve "yırtıcı kuşlar" olarak tanıtılmıştır.

Eserdeki her ana bölüm çeşitli bâblar ile kendi içerisinde de alt başlıklara ayrılmış, böylelikle ilgili bölümle detaylı bilgilerle genişletilmiştir.

"Tuhfetü'l-mülūk ve's-selātin"de Geçen Bölüm Adları

- Bābü mā yüsteḥabbü fi'l-ferasi min ṭūlin ve ḳaṣrin ve ġayri ẕalike (24b/7).
- Bābü'l-ʿunuḳ (35a/9).
- Bābü mā yüḫālifü'ẕ-ẕekeru'l-ünṯā (39b/11).
- Bu bāb nitācı ve at aḥvālinüñ esmāsını beyān ėder (40b/12).
- Bu bāb devābbüñ elvānın beyān ėder (43a/1).
- Bu bāb şey'āt ve evżāḥı beyān ėder (55b/1).
- Bu bāb ayaḳlaruñ beyāżlığın ve sekillığın beyān ėder (56b/8).
- Bu bāb ḫaylüñ eṣvātı beyānındadır (59a/4).
- Ve bu bāb biġāli beyān ėder (59a/9).
- Bu bāb her beldede biġālüñ nitācın beyān ėder (59b/7).
- Bu bāb ızmārı yaʿni ġazā içün veyāḫūd yaraşdurmaḳ içün atları terbiye ėtmegi ve yaraḳlamaġı beyān ėder (67a/14).
- Bu bāb ḫaylüñ riyāżeti beyānındadur (75a/10).
- Bu bāb aṣīl olan atuñ riyāżeti beyānındadur (76a/10).
- Bu bāb ḥarūn olan atuñ beyānındadur (83b/7).
- Bu bāb münāziʿ olan atı beyān ėder (84b/15).
- Bu bāb mehārīnüñ yaʿni ṭaylaruñ nitācı beyānındadur (87b/15).
- Bu bāb başuñ ʿuyūbın beyān ėder (89a/3).
- Bu bāb iki ḳulaġuñ ʿuyūbın beyān ėder (89b/3).
- Bu bāb öñ ayaḳlarında olan ʿuyūbı beyān ėder (89b/17).
- Bu bāb heykelüñ ʿuyūbın beyān ėder (90a/13).
- Bu bāb ḫaylüñ aʿżāsın beyān ėder (93b/9).
- Bu bāb kisveti ve iʿlāfı beyān ėder (93b/13).
- Bu bāb ʿalef miḳdārını beyān ėder (94b/7).
- Bu bāb devābbüñ naʿl urmasın beyān ėder (97b/3).
- Bu bāb nīşter ile ḳan almaġı beyān ėder (99a/4).
- Bu bāb devābbüñ aḫlāḳında olan ʿuyūb-ı ḥādiṯeyi beyān ėder (100b/1-2).
- Bu bāb naʿlbendüñ müdāvātında olan ʿuyūbı beyān ėder (100b/11).
- Bu bāb ʿalāmātı beyān ėder (102a/6).
- Bu bāb at ayaḳda terk olub saḳaṭ olduġınuñ ʿalāmetin beyān ėder (103a/1).
- Bu bāb devābb ʿilelinüñ ʿalāmetin ve delā'ilin beyān ėder (108a/10).
- Bu bāb ẕikr olınan ʿilletlerüñ ʿilācın beyān ėder (115b/1).

- Ve bu bāb muvāzeneti ve muḳābeleyi ve cānibeyn-i ḳuvvet üzre imtināʿı yaʿni menʿi beyān ėder (139b/1).
- Bu bāb harbde ve mübārezātda şecāʿat-i küfv olan ḫaṣme ḫurūcıŋ ibtidāsın beyān ėder (147a/13-14).
- Bu bāb muvācehe ve muḳābeleyi beyān ėder ve ol bu ṣūretdür (149b/1).
- Bu bāb ḫurūc-ı ṣaġrīyi beyān ėder (150a/9).
- Bāb-ı imtināʿ (153a/14).
- Bu bāb nāverdāt ve muṭāredeyi beyān ėder ve ol budur (154a/1).
- Bu bāb istivāda muvāzeneti beyān ėder (156a/1).
- Bu bāb bir fārisiŋ iki fārise ḫurūcın beyān ėder ve anuŋ ṣūreti budur (157a/).
- Bu bāb bir fārisüŋ iki fārise veyā bir cemāʿate ḫurūcın beyān ėder ve anuŋ ṣūreti budur (157b/1).
- Bu bāb rumḥ ṣāḥibi olan iki fārisi beyān ėder (158a/1).
- Bu bāb iki fārisi beyān ėder ki iki ḳılıc ile ve iki ḳalḳan ile biribirine ḳılıc ḥavāle ėdüb muḳātele ėderler ve ol iki fāris bunlardur (158b/1-2).
- Bu bāb iki fārisi beyān ėder ki iki dübūs ile ve iki ḳalḳan ile muḫāṣama ėderler ḥarb ve ḳıtālde kerr ü ferde olduḳları ḥālde ve bu anlaruŋ ṣūretidür (159a/1-2).
- Bu bāb iki fārisi beyān ėder ki iki ḳılıc ile ve iki ḳalḳan ile ḫuṣūmet ėdüb biribirine ḳılıc ḥavāle ėderler ve muḳātele ėderler kerr ü ferde olduḳları ḥālde (159b/1-2).
- Bu bāb bir fārisi beyān ėder ki ayaḳ üzre eyeriŋ ortasında vāḳıf ola ve rumḥ ile oynaya ve fürūsiyyet ṣanʿatların ve silāḥ ile luʿb ebvābin göstere (160a/1-2).
- Bu bāb bir fārisi beyān ėder ve bu anuŋ ġarīmidür ki rumḥ ile oynar ve at üstinde luʿb nice olur gösterir at üzre vāḳıf iken ve bu anuŋ ṣūretidür (160b/1-2).
- Bu bāb fāris-i āḫeri beyān ėder ki rumḥ ile oynar ve ġarīminden ġayrı āḫer kimesneyi daʿvet ėder ve bu anuŋ ṣūretidür (161a/1-2).
- Bu bāb fāris-i āḫeri beyān ėder ki rumḥ ile luʿb ėder ve ol bu ṣūretdür (161b/1).
- Bu bāb bir fārisi beyān ėder ki rumḥ-ı aḥmer ile luʿb ėder velākin sāʾir feresānıŋ luʿbı gibi degildür ve bu anuŋ ṣūretidür (162a/1-2).
- Bu bāb bir fārisi beyān ėder ki iki rumḥ ile luʿb ėder ve bu fāris-i cerīdür ve bu anuŋ ṣūretidür (162b/1).
- Bu bāb bir fārisi beyān ėder ki iki rumḥ ile luʿb ėder ellerinde bir yėrde olduḳları ḥālde ve ermāḥ ile luʿb ėder ve bu anuŋ ṣūretidür (163a/1-2).
- Bu bāb bir fārisi beyān ėder ki iki ḳılıc ile luʿb ėder eyer ortasında vāḳıf olduġı ḥālde ve ḫayl üzre süyūf luʿbını gösterir (163b/1-2).
- Bu bāb bir fārisi beyān ėder ki kendüsi ve atı geyim içinde ola (164a/1).
- Bu bāb bir fārisi beyān ėder ki elinde bir direk ola ki başında iki yılan ola ve fāris bir at üzre ola ki başı fil ṣūreti ola ve bu anuŋ ṣūretidür (164b/1-2).
- Bu bāb ḥarbe çıḳan fārisi beyān ėder ve elinde bir ḳara yılan ola yedi zencir ile ve başlarında birer ṭop ola (165a/1-2).
- Bu bāb bir fārisiŋ iki fārise ḫurūcın ve anlara oḳ atmaġın beyān ėder (165b/1).
- Bu bāb iki fārisi beyān ėder ki muḳātele ėderler ve bu anlaruŋ ṣūretidür (166a/1).
- Bu bāb iki fārise veyā bir cemāʿate ḫurūcı beyān ėder (167a/1).
- Bu bāb esfārda ḥaml-i rumāḥı beyān ėder (168a/1).
- Bu bāb rumāḥuŋ ecnāsın ve nevāẕirin ve ʿuyūbın ve elvānın beyān ėder (169a/1).
- Bu bāb rumāḥdan nāẕiriŋ ṣıfatın beyān ėder (169a/10).

- Bu bāb rimāḥuŋ şol ʿuyūbın beyān ėder ki żararları ḳalīldür (169b/8).
- Bu bāb rumḥuŋ şol ʿuyūbın beyān ėder ki rumḥa żarar ėder (169b/12).
- Bu bāb seyf ile ʿameli beyān ėder (170a/6).
- Bāb-ı süyūf-u süleymāniyye (172b/9).
- Bāb-ı süyūf-ı müvellede (173b/1).
- Bāb-ı süyūf-ı muḥdeṯ (174a/1).
- Bāb-ı süyūf-ı dimişḳiyye (174b/1).
- Bāb-ı süyūf-ı tirmāhin (175a/1).
- Bu bāb ḳalḳanı ve ḳalḳanuŋ envāʿını beyān ėder (178a/8).
- Bu bāb fāris ḳalḳan ile nėce ḳorınur anı beyān ėder (178b/4).
- Bu bāb ḳalḳanı nėce götürmek gerekdür anı beyān ėder (179a/10).
- Bu bāb ata ṣıçramaġı ve rükūbı ve ikisinüŋ envāʿın ve fārislerüŋ iḫtilāf ėtdükleri beyānundadur (180b/2).
- Bu bāb rükūbı beyān ėder (181a/11).
- Bu bāb mevżiʿ-i rükūbda vüḳūfı beyān ėder (181b/1).
- Bāb-ı āḫer (181b/4).
- Bāb-ı āḫer (181b/7).
- Bāb-ı āḫer (181b/11).
- Bāb-ı āḫer (181b/15).
- Bāb-ı āḫer (182a/2).
- Bāb-ı āḫer (182a/8).
- Bu bāb ḳolan ḳırılsa anı beyān ėder (182a/11).
- Bāb-ı āḫer (183a/7).
- Bāb-ı āḫer (183a/12).
- Bu bāb ḳıyāmı ve anuŋ aṣlını beyān ėder (183b/11).
- Bu bāb ṣavālece ile yaʿni ṭavīl ile żarbi beyān ėder ve bu şol fārisiŋ ṣūretidür ki ṣavlecān ile oynar (185a/1).
- Bu bāb anda dāḫil olan şeyʾi beyān ėder (185b/14).
- Bu bāb oḳı ve oḳ atmaġı beyān ėder (188b/5).
- Bu bāb ḳavs-i leyyin ile yaʿni kepāde ile oḳ taʿlīminüŋ ibtidāsın beyān ėder (191b/10).
- Bu bāb bercās içün yaʿni havada aġac başında olan nişāna atmaḳ içün maḫṣūṣ olan yayuŋ ṣıfatın beyān ėder (194a/2-3).
- Bu bāb oḳlaruŋ ecnāsın beyān ėder (194a/13).
- Bu bāb yay kirişini beyān ėder (195b/1).
- Bu bāb küstebānātı yaʿni yaylarıŋ ṭomcalarını beyān ėder (196a/5).
- Bu bāb oḳ atmaḳda vāḳıʿ olan ʿilletleri beyān ėder (198a/1).
- Bu bāb fārisiŋ arslana oḳ atmasın beyān ėder (199b/3).
- Bu bāb fārisüŋ fāris-i āḫere ki anuŋ muʿārıżıdur remy ėtmesidür (200b/1).
- Bu faṣl yırtıcı ve avlayıcı olan ṭuyūruŋ beyānındadur (212b/7).
- faṣl-ı cevāriḥ (213b/10) [Yırtıcı kuşlar faslı]
- Bu faṣl ṭoġan ile evvel ṣayd ėden kemeni beyān ėder (214a/8).
- Bu faṣl ṭoġanuŋ tafṣīlin beyān ėder (215b/12-13).
- Bu faṣl yırtıcı ve avlayıcı ḳuşlaruŋ erkeklerin dişilerinden bilmegi beyān ėder (216a/6).

- Faṣl ehl-i ḫorāsān avcı olan ṭuyūrı nice götürürler anı beyān ėder (216a/10).
- Bu faṣl toġanuŋ teʾdībin beyān ėder (216a/17).
- Bu faṣl ṣayd kilābını beyān ėder (217b/6).

Bahsi geçen kısımlar incelendiğinde eserde 96 bâb ve 8 fasıl olmak üzere ayrıca başlıklandırılan 104 konu olduğu görülür. Bu kısımlar yaldızlı bir kalemle yazılarak belirtilmiştir.

İnsanoğlu tarihin bilinmeyen devirlerinden itibaren bedenî ve ruhî rahatsızlıklarını tedavi için tabiata başvurmuş ve çeşitli bitkileri bu amaçla kullanmıştır. Bazı bitkilerin sebebi bilinmeyen hastalıkları bertaraf ettiğini tecrübe ile öğrenen insanlar, kendilerini âdeta sihirli bir şekilde iyileştiren bu bitkilerde olağanüstü vasıfların olduğuna inanmışlardır (Emeksiz, 1998: 229-242). Bu inanç doğrultusunda çalışmalara devam etmişlerdir. Bitkiler zamanla insan hastalıklarının yanında hayvan hastalıklarının tedavilerinde de kullanılmış, bitkilerden yararlanılarak hayvan hastalıkları için de ilaçlar üretilmiştir.

Çalışmamıza konu olan "Tuhfetü'l-mülûk ve's-selâtin" adlı eserde "Bu bāb ẕikr olınan ʿilletlerüŋ ʿilācın beyān ėder. (115b/1)" ile başlayan bâb ile hayvanlarda görülen hastalıkların tedavilerinde kullanılan ilaçlar zikredilmiştir. Eserin ilgili bölümü incelendiğinde at hastalıklarının tedavileri için kullanılan ilaçların yapımında pek çok bitkiye yer verildiği görülür.

"Tuhfetü'l-mülūk ve's-selātin"de Geçen Bitki Adları

aġu aġacı: Zakkumgillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, çiçekleri beyaz veya pembe renkli, kışın yapraklarını dökmeyen zehirli bir ağaççık, ağı ağacı, ağı çiçeği *(Nerium oleander).*

ʿanber: <Ar. 1. Güzel koku, misk. Adabalığı ve kaşalot denilen büyük balıkların bağırsaklarında oluşan güzel kokulu madde. 2. Amber çiçeği, bir tür mimoza *(Geum urbanum).*

ālūc: <Far. Çiçekleri beyaz veya pembe renkli olan genellikle dikenli dallara sahip bir ağaç türü ve bu ağacın meyvesi, alıç *(Crataegus).*

acı bādām: <T.+Far. 1. Gülgillerden, dikenli veya dikensiz, meyvelerinin kabukları kalın, çekirdekleri küçük olan bir tür badem ağacı *(Amygdalus amara).* 2. Bu ağacın hidrosiyanik içermesinden dolayı fazla tüketildiğinde zehirlenmeye sebep olan, krem, koku ve ayakkabı boyası yapımında kullanılan acımtırak, keskin kokulu meyvesi.

acı baḳla: <T.+Ar. 1. İki çenekliler sınıfının baklagiller familyasından beyaz çiçekleri olan, acı olan taneleri suda tatlılaştırılarak yenilen bir yıllık otsu bitki, termiye, delice bakla, gâvur baklası, koyun baklası, kurt baklası, yaban baklası, mısır baklası, Yahudi baklası *(Lupinus termis).*

ardıc aġacı: Ardıç, servigillerden, güzel kokulu, yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık.

ʿardūb: <Ar. "ʿardîb" Demirhindi; meyvesi ilaç yapımında kullanılan bir tür ağaç.

arpa: 1. Buğdaygillerden bir bitki *(Hordeum vulgare)* 2. Bu bitkinin ekmek ve bira yapımında kullanılan hayvanlara yem olarak verilen taneleri.

arpa sevīḳi: <T.+Ar. Arpadan elde edilen un.

arslanodını: Pırasa *(Allium porrum).* Bk. gendene

ʿarūḳ: <Ar. Kızıl boya (soluk sarı içekli bir bitki.) *(Rubia tinctorum).*

ʿavdü'l-ʿiṭās: <Ar. Kündüz otu, kunduz otu, aksırık otu, voynik otu. Bk. kendis

aẓfār-ı ṭabīb: <Ar. "aẓfārü'ṭ-ṭīb" Çan çiçeğigilerden, genellikle dağlarda yetişen bir çeşit bitki, şeytantırnağı, dev tırnağı *(Phyteuma).*

bādām: <Far. Badem ağacı ve bu ağacın yaş ya da kuru yenilen yemişi *(Amygladus communis).*

baḳla: <Ar. Baklagillerden, yurdumuzun her yerinde yetiştirilen, yeşil kabuklu ve taneli bir bitki *(Vicia faba).* 2. Bu bitkinin yeşil ürünü veya kuru tanesi.

baḳlatü'l-ḥamḳā: <Ar. Semizlik otu, semizotu *(Portulaca oleracea).*

benefşec: <Far.+Ar. "benefsec" Menekşe.

beyżā: <Ar. Nāẕir ağacınına verilen bir diğer isim.

bezr-i kettān: <Ar. Keten tohumu *(Semen linum usitatissimum).*

boy ot: Kuvvetli kokulu sarımsı, beyaz çiçekli otsu bir bitki *(Trigonella foenum graecum).*

bögürtlen: Böğürtlen, 1. Gülgillerden, bahçe çitlerinde, yol kenarlarında kendiliğinden yetişendikenli ve çok yıllık bir çalı, diken dutu, it üzümü *(Rubus caesus)* 2. Bu bitkinin öncekırmızı, olgunlaştığında kararan mayhoş yemişi.

buġday: 1. Buğdaygillerin örnek bitkisi *(Triticum).* 2. Bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi.

buḫūr-ı meryem : <Far. Çuha çiçeğigillerden, kalp biçiminde geniş yapraklı, beyaz, pembe, şarap rengi çiçekli bir bitki, tavşankulağı, siklamen *(Cyclamen coum).*

burçaḳ: 1. Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi *(Vici ervilia).* 2. Bu bitkinin mercimeğe benzeyen ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan tanesi.

cāvşīr: <Ar. Cavşir otu ve bundan elde edilen tıbbi bir zamk, Kunduztaşağı, oğlanaşı (*Ferula alaeochytris*).

cevz: <Ar. Ceviz. 1. cevizgillerin örnek bitkisi olan, uzun ömürlü, gövdesi kalın, kerestesi değerli, yurdumuzda çok yetişen ağaç *(Juglans regia).* 2. Bu ağacın dışı abuklu, içi yağlı ve nişastalı yemişi, koz.

çam aġacı: Çamgillerin örnek bitkisi olan, dört mevsim yeşil kalabilen, iğne yapraklı, yurdumuzda birçok türü yetişen bir orman ağacı *(Pinus).*

çekirdek: 1. Etli meyvelerin içinde bir veya birden çok bulunan, çoğu sert bir kabukla kaplı tohum. 2. Yenmek için satılan ayçiçeği tohumu.

çoġan: "Çöven otu" Sarı, pembe veya kırmızı çiçekleri olsan otsu bir bitkidir ki kökü ve dalları kaynatıldığında sabun gibi köpürür. Sabun otu, helvacı kökü olarak da anılan bu bitki temizleyici gibi kullanıldığı gibi, helvacılıkta ağartıcı olarak da kullanılır *(Gypsophila struthiu).*

çöpleme: Düğünçiçeğigillerden, çok parçalı ve koyu yeşil yapraklı, çanak yaprakları dökülmeyen, birkaç türü bulunan, köklerinden iç sürdürücü olarak yararlanılan, süs bitkisi olarak da yetiştirilen otsu bir bitki. (ḫarbıḳ-ı ebyaż)

çörek otı: 1. Düğün çiçeğigillerden, çiçekleri sapının ucunda bulunan otsu bir bitki, karacaot *(Nigella sativa).* 2. Bu bitkinin hamur işlerine lezzet ve koku vermek için ekilen, susam iriliğindeki siyah tohumu.

çükündürük: <Far. Yabani pancar, pazı, şeker pancarı.

dār-ı fülfül: <Far.+Ar. Baş biberi, uzun biber *(Piper longum).*

defne: <Gr. Yaprakları güzel kokulu ve yaz kış yeşil olan bir ağaç, develik *(Laurus nobilis).*

defne yapraġı: <Gr.+T. Defne bitkisinin yaprağı.

difle: <Ar. "difl" Zakkum, zıkkım. Zakkumgillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, çiçekleri beyaz veya pembe renkli, kışın yapraklarını dökmeyen zehirli bir ağaççık, ağı ağacı, ağı çiçeği (*Nerium oleander*).

diken: 1. Bazı bitkilerin dal, yaprak, meyve kabuğu vb. bölümlerinde ve ba hayvanların derisinde bulunan sert, ucu sivri ve batıcı çıkıntılardan her biri. 2. Bu çıkıntıları çok olan bitki.

enār: <Far. Nar *(Punicagranatum).*

enār ḳabuġı: <Far.+T. Nar kabuğu.

encidān otı: <Far. Kasnı ağacı ve zamkı, çakşır otu, heliz (*Ferula assa foetida*).

enṭarūn: <Ar. Tıbbi ilaç yapımında kullanılan bir ot, kantaron.

erze: <Ar. Çam ağacına benzer bir ağaç.

esen: <Far.1. Kelek. 2. enṭarūn.

fāġiye: <Ar. Hindistan'da yetişen zambak şeklinde bir çiçek, kına çiçeği *(Balsamina hortensis).*

fülfül: <Ar. Karabiber.

ġażā aġacı: <Ar. Seksek ağacı, sütleğen.

ġazr otı: <Ar. Hasır otu, hayvanın sütünü çoğaltan, yaprağı tere yaprağına benzer bir bitki.
gendene: <Far. Pırasa *(Allium porrum).*
gül: <Far. 1. Gül. 2. Çiçek.
ḥabb-ı ġār : <Ar. "ḥabbü'l-ġār" Defne tohumu, tanesi.
ḫarbaḳ: <Ar. Kara çöpleme *(Helleborus orientalis).*
ḫarbıḳ-ı ebyaż: <Ar. Kar çiçeği, dokuzdipli, gelge, süsengillerden beyaz ve pembe çiçekler açan soğanlı bir bitki *(Leuconium).*
ḫardal: <Ar. Hardal, turpgillerden sarı çiçekli, deriyi yakıcı nitelikte olan ve tohumu hekimlikte kullanılan, tadı acı ve bir yıllık bir bitki ve bu tohumun toz durumuna getirilmiş veya sirke ile karıştırılarak yapılmış macunu.
ḫarzehre: <Far. Zakkum ağacı.
ḫaşebe: <Ar. Ağaç, odun; yonga.
ḫaşebī: <Ar. "ḫaşebe" 1. Odun yapısında, odun gibi, odunla ilgili, odun cinsinden. 2. Ağaçsıl.
ḥaşīş: <Ar. 1. Kuru ot. 2. Esrar denilen "Hind keneviri" yaprağı.
ḥaṭmī: <Ar. Hatmi çiçeği, ebegümecigillerden bazı cinslerinin kök ve çiçekleri hekimlikte kullanılan çok yıllık otsu bir süs bitkisi, ağaçküpesi.
ḫażr: <Ar. Yumuşak ve taze ot.
helyūn: <Far. Kuşkonmaz.
hevc: <Far. "hevîc" Havuç.
ḫılāf: <Ar. Salkım söğüt ağacı.
ḫılāf-ı esved: <Ar. Kara söğüt.
ḫınnā: <Ar. "ḥınnā, ġınā, ḳınā" Kına, Kına ağacının kurutulmuş yapraklarından elde edilen, saç ve elleri boyamakta kullanılan toz.
ḫıyār: <Ar. Hıyar, salatalık.
hindibā: <Ar. Birleşikgillerden, yaprakları haşlanarak salata gibi yenebilen, birkaç yıllık otsu bir bitki, güneğik, karakavuk *(Cichorium endivia).*
ḫurmā: <Far. 1. Palmiyegillerin eski çağlardan beri Kuzey Afrika'da kültürü yapılan, yemişlerinden yararlanılan, gövdesi uzun, yaprakları büyük ve dikenli bir ağaç, palmiye, palm. 2. Bu ağacın tatlı meyvesi.
ılġun aġacı: <T. Ilgıngillerden, Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi *(Tamarix).*
isfanāḫ: <Gr. Ispanak *(Spinacia oleracea).*
isfīdāc: <Ar. Üstübeç, boyacılıkta kullanılan zehirli, bazik kurşun karbonat.
ḳabaḳ: "ḳabaġ " Kabak *(Cucurbita).*
ḳafr-ı yehūdī: <Ar. Zifte benzeyen ve Kudüs yakınlarındaki bir gölden elde edilen bir madde, kara sakız *(Alphalthum).*
ḳaḳule: <Ar. Zencefilgillerden, sıcak iklimlerde yetişen güzel kokulu bir bitki *(Elettaria cardamomum)*. 2. Bu bitkinin bahar olarak kullanılan tohumu.
ḳalfūniyā: <Ar. Eserde bu şekilde yazılı olmasına rağmen "fuluniyâ" olması muhtemel bir tür tıbbi bitki.
ḳalḳant: <? "ḳalḳand" Yeşil zac.
ḳalḳaṭār: <? "ḳalḳadār" Sarı zac.
ḳalnūnīsā: <? "ḳalūnisā" Kaynamış, saf çam sakızı.
ḳaltendīs: <Gr. "ḳalḳandīs" Yeşil zāc (Kükürt ve demir bileşimlerinde biri.)
ḳamış: Kamış, buğdaygillerden, sulak, nemli yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesi olan bitkiler *(Phragmites australis).*

ḳand: <Ar. Şeker, şeker kamışının donmuş usaresi.

ḳanūs: <Ar. bkz. Kendis

ḳara sögüt: Söğütgillerden, sulak yerlerde yetişen, yaprakları almaşık ve alt yüzleri havla örtülü büyük bir ağaç *(Salix).*

ḳara üzüm: Asmagiller *(Vitaceae)* familyasından, yaprakları elsi, bakka tipi meyveleri olan ve meyveleri için kültürü yapılan, ülkemizde 3 tür ve pek çok kültür çeşidi ile temsil edilen, tırmanıcı gövdeli, çalı formundaki bitkiler.

ḳaṣīl: <Ar. 1. Hayvanlara yedirmek üzere vaktinden önce biçilen yeşil ot. 2. Kesilmiş nesne, "ḥaṣıl" dedikleri gök arpa.

ḳasnı: <Far. Kadı ağacı, şeytanboku otu ve bundan elde edilen zamk *(Ferula assa foeida).*

ḳıṣṣā: <Ar. Salatalık, hıyar, acur; kabak.

kāfūr: <Ar. Kâfur ağacından elde edilen, hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, güzel kokulu bir madde.

kelem: Turpgillerden, geniş ve kalınca kat kat yaprakları olan, güz ve kış sebzesi olarak yetiştirilen ve birçok türü olan bitki, lahana *(Brassica oleracea).*

kemmūn: <Ar. "kimnūn, kemūn " Kimyon *(Cuminum cyminum).*

kender: Kenevir sapından çıkan lif *(Cannabis sativa).*

kendis: <Ar. Kündüz otu, kunduz otu, aksırık otu, voynik otu.

kerefis: "kerevīz" Kereviz; maydonozgillerden, kökleri ve yaprakları sebze olarak kullanılan kokulu bir bitki *(Apium graveolens).*

kerkes: <Far. 1. Akbaba kuşu. 2. Tavşancıltaşağı, tavşantopu, yumru köklü, salep yapılan bir çeşit bitki.

kerneb: <Ar. Yaban lahanası, yabanî lahana.

kerneb-i berrī : <Ar. "kerneb-i berriye " Yaban lahanası, yabanî lahana.

keşīrā : <Ar. Geven dikeninden çıkarılan bir tür zamk.

kişnīc: <Far. Kişniş otu; maydanozgillerden, yaprakları maydanozu andıran, 20-60 santimetre yüksekliğide, tüysüz, bir yıllık ve otsu bir bitki *(Coriandrum sativum).*

laḫana: <Rum. Turpgillerden, geniş ve kalınca kat kat yaprakları olan, güz ve kış sebzesi olarak yetiştirilen ve birçok türü olan bitki, kelem *(Brassica oleracea).*

leben: <Ar. Bazı bitkilerdeki beyaz sıvı.

levz: <Ar. Badem.

libān-ı ġarīḳ: <Ar. "libān-ı ġarīḳan" Katranköpüğü, ağaç mantarı, tıbbî mantarın içinde çıkan beyaz sıvı, süt.

māzū: <Far. 1. Mazı, servi cinsinden, gövdesi düz ve dipten dallanan bir süs ağacı ve bunun kozalağı olup tabaklıkta kullanılır *(Thuya)* . 2. Mazı böceği denilen bir haşere.

mercimek: <Far. "mercimeg" 1. Mercimek. 2. Bu bitkinin, besin değeri yüksek, ufak, kırmızı, sarı veya yeşil, yuvarlak ve yassıca tohumu, yasmık; *(Lens culinaris).*

merdeḳūş: <Far. Pembe veya beyaz çiçekli kuvvetli kokulu bir bitki *(Origanum Majorana).*

mersīn: <Gr. Mersin, yaprakları yaz kış yeşil kalan, gıda ve parfüm sanayisinde ham madde olarak kullanılan, meyvesi murt adıyla bilinen, esansı çıkarılan, beyaz çiçekli, güzel kokulu bir ağaç, sazak.

meryem aġacı: <Ar.+T. Meryem ağacı.

merzencūş: <Ar. mercanköşk, sıçankulağı [otu].

muḳl-ı yehūd: <Ar. Günlük ağacı, sığla ağacının bir türü.

mulūḫa: <Yun. "mulūḥıya" Günlük ağacı, mukul, ebegümeci nevinden bir bitki.

mürdḳūs: <Ar. Bk. Merdeḳūş

nānḫuvāh: <Far. Anason *(Pinpinella anisum).*

naʿnaʿ: <Ar. Nane.

nāẕir: <Ar. Gem yapımında kullanılan uzun, yumuşakça bir ağaç.

nebāt sükkeri: <Far. Nöbet şekeri, nebat şekeri.

necīl: <Ar. Büyük ayrık otu.

nerād: <Ar. Hint sümbülü, sümbül-i rumi.

nīlūfer: <Far. Nilüfer çiçeği *(Nymphea).*

noḫūd: <Far. Nohut *(Cicer arietinum).*

ot: Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler.

pirinc: <Far. 1. Buğdaygillerden, kökleri bol su içinde yetişen bir bitki *(Oryza sativa).* 2. Bu bitkinin besin olarak kullanılan taneleri.

rānic: <Far. Hindistan cevizi.

rāzyāne: <Far. Rezene; maydanozgillerden, 1-1,5 metre yüksekliğinde, sarı çiçekli, yaprakları iplik biçiminde parçalı, hoş kokulu, baharatlı meyveleri anason gibi yemeklerde ve bazı içkilerde tat verici olarak kullanılan, hekimlikte gaz söktürücü olarak yararlanılan çok yıllık otsu bir bitki *(Foeniculumvulgare).*

rebū-yı yonca: <Ar. olgunlaşmış, bozulmadan saklanmış, fermente edilmiş yonca; silaj.

rent-i şāmī: <Ar. Şama ait bir rend. (rend: 1. defne ağacı. 2. mersin ağacı.)

ṣamġ-ı ʿarabi: <Ar. "żamġ-ı ʿarabi" Arap zamkı. (zamk: 1. Akasya, kitre, sütleğen vb. ağaçların kabuklarından sızarak donan, eriyiği yapıştırıcı olarak kullanılan, renksiz veya sarı kırmızımtırak renkte biçimsiz madde.)

ṣanavber: <Ar. Köknar ağacı ve yemişi *(Pinus pinea).*

ṣandal: <Ar. Sandal, kerestesi sert ve kokulu bir ağaç *(Santalum album).*

ṣandal-ı aḥmer: <Ar. Kırmızı sandal ağacı.

ṣarımsaḳ: "ṣarmısaġ " Sarımsak *(Allium sativum).*

seẕāb: <Far. Su teresi.

ṣıġırdili: Sığırdiligillerden, 30-60 santimetre yüksekliğinde, tüylü, çok yıllık ve otsu bir bitki, öküzdili *(Anchusa officinalis).*

ṣoġan: 1. Zambakgillerden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan güzel kokulu bitki *(Allium cepa).* 2. Çiğdem, lale, zambak, sarımsak vb. bitkilerin toprak altındaki yumru kökü.

sögüt: Söğütgillerden, sulak yerlerde yetişen, yaprakları almaşık ve alt yüzleri havla örtülü büyük bir ağaç *(Salix).*

sūsām : <Ar. Susam *(Sesamum indicum).*

sūsen : <Far. Susam çiçeği, zambak; yaprakları kılıç biçiminde, çiçekleri iri ve mor renkli, güzel görünüşlü ve kokulu, çok yıllık bir süs bitkisi *(İris german ica).*

sūsen-i āsumānḥūnī : <Far. "āsumāncūnī sūsen" Mezar zambağı, cehennem lalesi, susen kökü.

suʿūṭ: <Ar. Enfiye, burunotu, aksırtıcı şey

sükker: <Ar. Şeker.

sünbül: <Far. Zambakgillerden, soğanla üretilen, 15-20 santimetre yüksekliğinde, çiçekleri keskin kokulu ve türlü renkli, çok yıllık bir süs bitkisi *(Hyacinthus orientalis)*

şecere-yi meryem: <Ar. Meryem ağacı**.**

ṭaġ kerefisi: "ṭaġ kerevizi " Dağ kerevizi.

ṭarfā: <Ar. Ilgın ağacı ve yemişi *(Tamarix tetrandra).*

tilki ḳuyruġı üzümi: "dilki üzümi, tilki üzümi, tilki üzümü" Uzun salkımlı bir çeşit üzüm.

toḫm: <Far. Bitkilerde döllenme sonunda yumurtacıktan oluşan ve yeni bir bitki oluşmasını sağlayan tane.

ʿunnāb: <Ar. Hünnap; Hünnapgillerden, yenilen meyvesi için özellikle Batı ve Güney Anadolu'da yetiştirilen dikenli bir ağaç, çiğde *(Zizyphus jujuba).*

üzüm: Asmanın taze veya kuru olarak yenilen ve salkım durumunda bulunan meyvesi.
yaban laḫanası: <Far.+Rum. Yaban lahanası, yabani lahana; kelem.
yarpuz: Ballıbabagillerden, genellikle nemli yerlerde yetişen, nane türünden ve naneye benzeyen, çiçekleri birbirinden ayrı halka durumunda, güzel kokulu bir bitki; yaban nanesi, yabanıl pancar.
yemiş : 1. Meyve. 2. İncir.
yılġun aġacı : Ilgın ağacı ve yemişi; *(Tamarix).*
yonca: Baklagillerden, başak durumundaki çiçekleri kırmızı veya mor renkli, hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinin genel adı *(Trifolium).*
yüzerlik otı: "Üzerlik otu" Sedef otugillerden, yaprakları almaşık, çiçekleri beyaz renkte, susama benzeyen, tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı, tütsü olarak kullanılan bir bitki *(Peganum harmala).*
żamġ-ı erze: <Ar. Erze ağacının zamkı.
zaʿferān: <Ar. Safran, aspir, cehri, çiğdem, yemen safranı, safran çiçeği, safran çiğdem *(Crocus sativus).*
zencebīl: <Ar. Zencefil; zencefilgillerden, Hindistan ve Malezya'da yetişen, yaklaşık 100 santimetre yüksekliğinde, kamış görünüşünde, çok yüksek ve otsu bir bitki *(Zingiber officinale).*
zerāvend: <Ar. İlâçlarda kullanılan bir cins bitki, loğusa otu.
zernīḫ: <Far. "zırnıḫ" Zırnık, sıçanotu, arsenik mâdeni ile kükürt karışığı bir madde.
zernīḫ-i muḥriḳ: <Ar. Yakıcı zırnıh.
zeyt: <Ar. Zeytin, zeytin yağı.

SONUÇ

Tıp ilmi gibi baytarlık ilmi de en eski ilimlerdendir. İnsanların tarih boyunca hayvanlara duyduğu ihtiyaç, hayvanların bakımlarını ve sağlıklarının korunmasını da gerekli kılmıştır. Bu sebeple baytarlık üzerine yazılan eserler çok ilgi görmüştür. Türk kültüründe, bu alanda âlimler yetişmesinin yanında diğer dillerden de çeviriler yapılarak daha fazla bilgi edinmek hedeflenmiştir. Baytarnâmelerde karşımıza en çok çıkan hayvan attır. Bu, atın kültür bütünlüğü içerisinde oynadığı rolle ilgilidir (Çınar, 1993: 2). Çalışmamıza konu olan "Tuhfetü'l-mülûk ve's-selâtin" adlı eser baytarlık için önemli bir yere sahiptir. Baytarlık ile başlayan eser binicilik ve avcılık üzerine verilen bilgiler ile devam etmiştir. Ele alınan bu üç ana başlık çeşitli kısımlar ile alt başlıklara ayrılmıştır. Bu sebeple eserde at uzuvları, at donları, at hastalıkları, bu hastalıkların ilaçları, ata binme konusundaki incelikler gibi pek çok konuda bilgi verilmiştir. Eser, verilen bilgiler dışında barındırdığı minyatürler ve dönemin dili açısından taşıdığı değerler ile önem arz etmektedir. Eserde toplam 159 bitki adı geçmektedir. Bu kelimelerin 75'i Arapça, 35'i Farsça, 4'ü Grekçe, 1'i Yunanca, 1'i Rumca kökenlidir. Kökeni belirtilmemiş olan sözcükler, Türkçe kökenli veya artık Türkçeleşmiş kelimelerdir. Eserde geçen "ardıc aġacı, arslanodını, burçaḳ, çam aġacı, çoġan, çöpleme, çükündürük, ılġun aġacı, ḳabaḳ, ḳamış, ṣığırdili, sögüt, tilki ḳuyruġı üzümi, üzüm, yarpuz, yonca, yüzerlik" gibi bazı bitki adlarının Türkçe olması da dil varlığı açısından oldukça önemlidir.

KISALTMALAR

T. : Türkçe
Ar. : Arapça
Far. : Farsça
Gr. : Grekçe
Rum. : Rumca
Yun. : Yunanca
bk. : Bakınız.
s. : Sayfa
TDK : Türk Dil Kurumu

KAYNAKÇA

Adıvar, A. Adnan (1991). Osmanlı Türklerinde İlim. İstanbul: Remzi Yayınları.

Aslan, Nesim (2015). Aristo'ya Atfedilen Anonim Baytarnâme. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Atalay, Besim (1991). Dîvânu Lugâti't-Türk. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ayverdi, İlhan. Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyat Yayıncılık, İstanbul.

Batu, Salahattin (1938). Türk Atları ve At yetiştirme Bilgisi. Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Recep Ulusoy Basımevi.

Baytop, Turhan (2007). Türkçe Bitki Adları Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Çınar, Ali Abbas (1993). Türklerde At ve Atçılık, Türklerde At ve On Dokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Baytarnâmede At Kültürü (Yazılı ve Basılı Kaynaklarla Karşılaştırma). Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

Devellioğlu, Ferit (2005). Osmanlıca-Türkçe Lügat, Ankara: Aydın Yayınları.

Doğan, Şaban (2009). Terceme-i Akrabâdîn Sabuncuoğlu Şerefeddin (Giriş-İnceleme- Metin Dizinler), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Doğan, Şaban (2011). Ebulfeyz Mustafa Efendi, Risâle-i Feyziyye fî Lügâti'l-Müfredâti't Tıbbiyye. İstanbul: Değişim Yayınları.

Duran, Ahmet (1998). Türkçede Bazı Bitki Adlarının Veriliş Sebepleri, Türk Dili Dergisi, I. Sayı : 555, s: 223-229.

Eliaçık, Muhittin (2013). Tarihçi Ata'nın Atçılık İle İlgili Eseri: Tuhfetü'l-Farisin Fi-Ahvali Huyuli'l-Mücahidin, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/7 Summer 2013, p. 149-156, Ankara.

Emeksiz, Abdülkadir (1998). Türk Halk Kültüründe Üzerlik, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: 28, Sayı:0, s. 229-242.

Eminoğlu, Hatice (2013). Tarihi Lehçelerden Günümüze At Donları ve Nişane Adları, Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/9 Summer 2013 p. 1371-1412, Ankara.

Emiroğlu, Kudret- Yüksel, Ahmet (2009). Yoldaşımız At, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican-Akkoyunlu, Ziyat (2014). Dîvânu Lugâti't-Türk, Türk Dil Kurumu, Ankara.

Ergin, Muharrem (1993). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayınevi.

Gülensoy, Tuncer (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II, Türk Dil Kurumu, Ankara.

İrfanoğlu, Tülay (2013). Füyuzi'nin Makbûl Der Hal-i Huyûl Adlı Baytarnâmesi (Giriş-Tenkitli Metin-Dizin) Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İslam Ansiklopedisi (1992). Baytarlık Maddesi. Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 5, s. 278-282.

Kadri, Hüseyin Kazım (1945). Büyük Türk Lügatı. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Kayadibi, Gülden (2018). Kitâb-ı Makbûl der Hâl-i Huyûl, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Küçük, Esma (2014). Ankara Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi'nde Bulunan ve Aristo'ya Atfedilen Anonimleşmiş Baytarnâme: Kitabu Baytarname II (vr. 42b-94b) (İnceleme Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Küçük, Salim (2009). Türk Kültüründe Donlarına Göre Atlara Verilen Adlar ve Nişanları, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/8 Fall 2009, 1830-1855.

Küçüker, Paki (1994). Yadigâr-ı İbn-i Şerif (Giriş-Metin-Dizin), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Küçüker, Paki (2010). Mücerreb-nâme. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.

Küçüker, Paki-Yıldız, Yasemin (2016). Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar'daki (1b-150a) Bitki Adları Üzerine

Bir İnceleme, The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı: 44, s. 13-32.
Küçüker, Paki-Yıldız, Yasemin (2018). Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar'daki (150b-295a) Bitki Adları Üzerine Bir İnceleme (II), Uluslar arası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi(TURKLAD), 2. Cilt, 1. Sayı, s. 109-137.
Malçok, Esra (2015). Aristo'ya Atfedilen Anonim Baytarnâme (vr. 48b-105b) (Giriş-Metin-Dizin Tıpkıbasım), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
Murad, Sibel (2009). Lügât-ı Müşkilât-ı Eczâ Derviş Siyâhî Lârendevî (Giriş-Metin-İnceleme Dizin), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
Murad, Sibel (2015). Tercüme-i Aynü'l-Hayat'ta Şekil ve Zaman Ekleri (Giriş-İnceleme-Metin Dizinler), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
Mütercim Asım Efendi (2000). Burhân-ı Katı (Haz. M. Öztürk, D. Örs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Naskali, Emine Gürsoy (1995). Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. İstanbul: Resim Matbaacılık A.Ş.
Ögel, Bahaeddin (1981). Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Emel Matbaacılık Sanayi.
Önler, Zafer (1999). Celâlüddin Hızır Paşa, Müntahab-ı Şifâ II Sözlük. Ankara: Simurg Yayınları.
Sağol, Gülden (1995). Tarihî Şivelerde At Donları, Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. Hazırlayan; Emine Gürsoy Naskali, İstanbul.
Sertkaya, Osman Fikri (1995). Türk Kültüründe At, Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. Hazırlayan; Emine Gürsoy Naskali, İstanbul.
Söylemez, Şeyma Şimşek (2012). Baytarnâme (Karşılaştırmalı Gramer İncelemesi, Metin, Dizin, Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
Steingass, F. (2005). Persian-English Dictionary. İstanbul: Çağrı Yayınları.
Şen, Mesut (1995). Baytarnâmeler, Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık. Hazırlayan; Emine Gürsoy Naskali, İstanbul.
Türk Dil Kurumu (2011), Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts& view=bts
Uçar, İlhan, (2009). Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb Cerrâh Mes'ûd (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler), Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
Uçar, İlhan, (2012). Türkiye Türkçesinde Organ Adlarıyla Türetilmiş Bitki Adları. Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR), Sayı 32, s. 307-330.
Uçar, İlhan, (2013). "Kavram-Çağrışım-Kelime" Bağlamında Bitki Adlarına Anlam Bilimsel Bir Yaklaşım. Turkish Studies, Volume 8/1, s. 2671-2683.
Uçar, İlhan, (2013). Yetiştiği/Geldiği Coğrafya veya Etnik Adlandırmayla Oluşturulan Bitki Adları. Zeitschrift für die Welt der Türken /Journal of World of Turks, Vol. 5-1, s.115135.
Yıldız, Yasemin (2016), Tercüme-i Müfredat-ı İbn-i Baytar (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin), Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.